

УДК665.347.8:338.439.52(45)

Г. С. Лояніч,

к. т. н., доцент кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

Ю. О. Химич,

здобувач, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

РОЗВИТОК РИНКУ ОЛІЄЖИРОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

H. Loyanich,

Ph. D., associate Professor of commodity science, expertise and trading enterprise of Vinnitsa trade and Economics Institute, Vinnitsa

Y. Khymych,

applicant OS "master" Vinnitsa trade and Economics Institute, Vinnitsa

THE DEVELOPMENT OF THE MARKET OF OIL AND FAT PRODUCTS IN UKRAINE

У роботі аналізуються дії держави щодо регулювання ринку олійних культур та продукції їх переробки, розглянуто необхідність та дієвість регуляторного впливу держави в умовах інтеграції оліє жирового підкомплексу в світовий та європейський ринки.

The work analyzes the actions of the state on regulation of the markets of oilseeds and products of their processing, the necessity and effectiveness of the regulatory influence of the state in conditions of integration holes in the global and European markets.

Ключові слова: ринок, експорт, імпорт, митне регулювання, олієжирова промисловість, олієжировий підкомплекс, валовий збір, посівна площа.

Key words: market, export, import, customs regulations, Oliv industry, Alex, gross yield, sown area.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є вивчення сучасного стану ринку олієжирової продукції, здійснення оцінки діючих заходів впливу держави на його розвиток, пояснення потреби в застосуванні нових підходів в системі державного регулювання з точки зору як дії різних факторів на роботу олієжирового підкомплексу, так і, в свою чергу, його впливу на інші явища і процеси.

Вивченням даного питання займалися такі науковці, як: В. Андрійчук, С. Капшук, Н. Кузьмінська, П. Купчак, О. Манойленко, П. Саблук, О. Сумець, Н. Черепанова та інші.

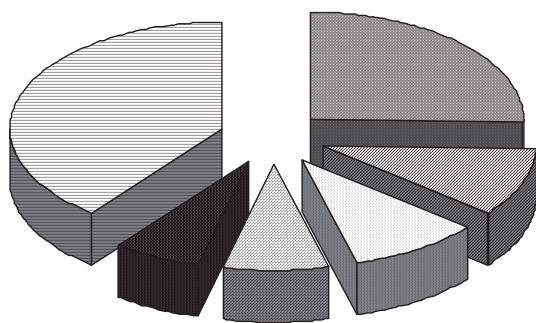
Враховуючи сучасний розвиток економіки України, а саме: ряд трансформаційних змін, викликаних входом до ЄС, вивчення питання нарощування експортного потенціалу за рахунок стратегічно важливих галузей — для України це олієжировий підкомплекс, є досить актуальне питанням. Зокрема науковцями виділено наступний ряд проблем, що потребують вирішення:

1. Високий рівень монополізації галузі. Так, галузь представлена понад 1,2 тис. підприємствами, але на дев'ять найбільших компаній у 2013 р. припадало 85 % виробництва олії соняшникової нерафінованої, 66 % виробництва олії соняшникової рафінованої та 82 % виробницт-

ва маргаринової продукції від відповідних обсягів їх загального виробництва в Україні [1]. Основну частку займають великі агрохолдинги — близько 60,5% (рис. 1).

2. Недостатня інноваційно-інвестиційна спрямованість підприємств олійно-жирової галузі. На перший погляд, олійножирова галузь є однією з найбільш інноваційно-спрямованих галузей вітчизняної економіки. Інноваційна діяльність підприємств олійно-жирової галузі здійснюється через впровадження комплексного обладнання для забезпечення повного циклу виробництва олії та похідних продуктів; застосування в технологіях виробництва олій та жирів нових видів каталізаторів; удосконалення технології екстракції олій та виробництва маргарину; використання відходів олійножирового виробництва для створення нової продукції; застосування спеціальних технологій для покращення органолептичних і фізико-хімічних властивостей вершкового масла та спредів на основі використання натуральних смакових та ароматичних добавок із натуральної молочної сировини тощо [2, с. 90—94].

3. Слабко розвинута система зберігання та транспортування олійно-жирової продукції в Україні. Розвиток системи зберігання продукції в Україні здійснюється через зберігання

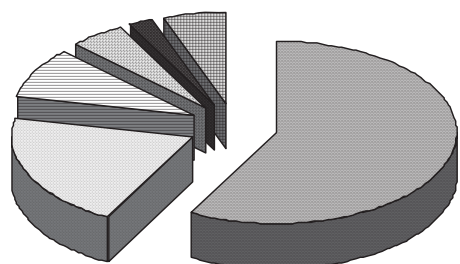
- Аграрна група Kernel
- Кіровоградська група "Креатив"
- ТОВ АТ "Cargill"
- Дніпропетровська компанія "Агрокосм"
- Промислова група "Vioil"
- Інші компанії

Рис. 1. Структура виробництва соняшникової олії в Україні

в умовах агро-холдингів, зберігання в умовах дрібних і середніх сільськогосподарських виробників, розвиток портових та річкових зернових терміналів. Основу системи зберігання складають елеватори різних типів, що являють собою комплекс споруд і механізмів, призначених для приймання зерна, його післязбиральної обробки (очищення, сушіння), зберігання та відвантаження на різні види транспорту [3]. Світовий досвід показує, що планування та організація логістичної діяльності підприємств дає можливість для значного зниження витрат ресурсів і підвищення якості продукції. Розвиток логістичних схем несе в собі особливі переваги, які полягають у скороченні терміну доставки продукції, збереження її якості та реалізують прагнення якнайповніше задовольнити потреби споживачів [4, с. 210].

Україна займає лідируючі позиції по експорту соняшникової олії. За підсумками 2014 року експорт становив 57,7% загального обсягу світу (рис. 2). Проте для забезпечення такого обсягу потрібні значні площі під посіву даної культури, що має певні перешкоди.

Досліджуючи діяльність оліє-жирового підкомплексу за 1996—2012 рр., слід зупинитися на першому етапі, п'ятиріччі 1996—2000 рр. Для цього періоду характерною рисою було стрімке зростання валових зборів соняшника з 2123 тис. т у 1996 р. до 3457 тис. т на 2000 р. Посіви і валові збори сої і ріпаку були незначні і на

- Україна
- Росія
- Аргентина
- Туреччина
- ЄС
- Інші країни

Рис. 2. Частка України у світовому експорті соняшникової олії

Джерело: [1].

насіння соняшнику приходилось 97,7% валового збору олійних. Потужності олієдобувних підприємств з переробки насіння в 1998 р. оцінювались в 2,8 млн т на рік. Можна сказати, що в 1999—2000 рр. виробництво соняшнику переважало можливості його переробки, що в певній мірі послужило причиною експорту олієсировини. Але головною причиною великих обсягів експорту соняшни-

ка (наприклад, в 1998/1999 МР — 909 тис. т, або 40,1% валового збору 1998 р.) була відсутність будь-яких обмежень на експорт цього виду сировини. В результаті неконтрольованого експорту насіння соняшнику виробничі потужності переробних підприємств були завантажені на 54%. Це призвело до цілої низки негативних наслідків: появились проблеми забезпеченості внутрішнього ринку соняшником олією та продуктами її переробки, на промислових підприємствах — заборгованість по заробітній платі, платежам до бюджету. Над країною нависла загроза зупинки і повної втрати переробних підприємств, а також забезпеченості потреб внутрішнього ринку імпортованими поставками з відповідними цінами. Саме в цей період держава вперше втрутилась в діяльність олієжирового підкомплексу шляхом прийняття Закону України "Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур" від 10.09.1999 р., № 1033-XI [5], відповідно якому запроваджувалось вивізне (експортне) мито на насіння льону, соняшнику, ріжю в розмірі 23% від митної вартості. Це стало початком переорієнтації олієжирового підкомплексу України із сировинного експорту насіння — на торгівлю продуктом більш високого рівня переробки — соняшником олією. З того часу підкомплекс розвивається саме в цьому напрямі (табл. 1).

За цей період значно зміцніла сировинна база. Валовий збір насіння соняшнику в розрахунку за рік зріс більш, ніж у 3,8 рази. Це відбулося завдяки зростанню урожайності, так і шляхом збільшення посівних площ. В останні роки завдяки зростанню урожайності соняшнику зростає частка приросту валових зборів за рахунок саме цього фактору. За нашими розрахунками із 3604 тис. т приросту валового збору в середньому за рік в період 2006/2007—2010/2011 МР у порівнянні з 1998/1999 МР — 2073 тис. т, або 57,5 % приросту отримано за рахунок зростання урожайності соняшнику з 9,3 ц/га до 14,4 ц/га. Але в деякі роки при змен-

шенні урожайності екстенсивний фактор залишається головним у виробництві соняшнику.

Зростаючий попит на олійні культури та рослинну олію з боку світового ринку стимулював активний розвиток і нарощування виробництва олієсировини, і в першу чергу таких олійних культур, як соняшник, соя і ріпак. У таблиці 2 наведено дані про виробництво олійних культур в Україні.

Крім соняшнику в Україні в значних масштабах вирощується ріпак та соя. Ріпак ринково приваблива культура, на яку постійно зростає попит, яка є джерелом зелених кормів і відмінною сировиною для виробництва біопалива.

Соя є основною зернобобовою культурою у світі і посідає перше місце у світовому виробництві рослинної олії, яку використовують на харчові цілі і для виробництва різних видів промислової продукції: лаки, фарби, мила, клей, пластмаси, штучні волокна.

На сучасному етапі, масовий експорт олієсировини, сприяє створенню робочих місць за кордоном, значна частина доданої вартості, створеної в сільському господарстві, залишається за кордоном.

Продане за кордон насіння там переробляється, а отримані макуха, шрот використовуються для виробництва м'ясо-молочної продукції, що продається на наших ринках. Тож, олійні культури слід переробляти в Україні, що призведе до створення додаткових робочих місць на олієжиркомбінатах та підприємствах м'ясо-молочної промисловості, дозволить наростити сировинну базу для виробництва комбікормів, створить необхідні умови для виробництва біопалива.

З метою обмеження експорту ріпаку та сої Мінекономіки було розроблено законопроект про введення експортних мит на олійні культури з 1 січня 2012 р., яким пропонувалися такі мита: соняшникова олія — 10%, але не менше 84 євро/т; соя — 12%, але не менше 33 євро/т; ріпак — 9%, але не менше 15 євро/т.

За прогнозами асоціації "Укроліяпром", в 2015/16 маркетинговому році виробничі обсяги соняшнику та соняшникової олії зберуться на рівні 2014/15 МР. При цьому Україна збереже своє лідерство як за виробничими, так і за експортними обсягами соняшникової олії та шроту.

Таблиця 1. Виробництво та експорт соняшнику і соняшникової олії в Україні

ПОКАЗНИКИ	РОКИ					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Валовий збір, тис. т	2266	2794	3457	3505	5870	9561
2. Урожайність, ц/га	9,3	10,0	12,2	10,9	14,4	19,0
3. Площа, з якої зібрано урожай, тис. га	2428	2800	2842	3208	4064	5060,3
4. Експорт, тис. т	909	422	1041	314	381	11,7
5. Частка експорту, %	40,1	15,1	30,1	8,9	6,5	0,23
6. Виробництво соняшникової олії нерафінованої, тис. т	432,8	770,1	973	1337	2488	7036,3
7. Експорт, тис. т	206,0	405,3	590,6	891	2120	4060
8. Частка експорту, %	47,6	52,6	60,7	66,6	85,2	57,7

Таблиця 2. Виробництво олійних культур в Україні за період 1996—2014 рр.

	В середньому за рік			2011-2014
	1996-2000 рр.	2001-2005 рр.	2006-2010 рр.	
Валовий збір, тис. т	2652	3885	8436	12372
Площа, з якої зібрано урожай, тис. га	2484	3509	5652	6660
Урожайність, ц/га	10,7	11,1	14,9	18,6

За попередніми даними експертів, в Україні в минулому році виробництво основних видів олійних культур зменшилось на 0,2% (- 40 тис. т). Так, через скорочення площ виробництво ріпаку скоротилось на 7,9% (-188,4 тис. т), а виробництво соняшнику, через зниження врожайності культури, скоротилось на 8,6% (- 948 тис. т). Водночас, виробництво сої збільшилось на 39,5% (+1097 тис. т), чому сприяло підвищення врожайності та збільшення площ під культурою [6].

За даними досліджень, рівень рентабельності соняшнику становив 37,4% у порівнянні з 28,7% в 2013 році, що зробило його найбільш рентабельною культурою. При цьому рентабельність ріпаку збільшилась до 28,7% (8,8% в 2013 р), а сої — до 34,2% (15,9% в 2013 р). Загальна ж рентабельність продукції сільського господарства та послуг становила 26,3% в порівнянні з 11,3% в 2013 році.

Щодо ситуації на світових ринках на перспективу. Світові ціни на соняшкову олію, продовжуючи тенденцію останніх трьох років, знижуються. Цьому сприяє і світова фінансово-економічна криза та складна політико-економічна ситуація в Україні. В даних умовах у 2014/15 МР не всі підприємства масложирової галузі в Донецькій і Луганській областях змогли працювати, що позначилось на загальному результаті комплексу [7].

Відповідно до даних Державної служби статистики України, станом на 1.06.2015 р запаси насіння соняшнику становили 1,5 млн т, що на 32% менше за обсяги на аналогічну дату минулого року. З них на аграрних підприємствах (за винятком малих) зберігалось 0,8 млн т (+ 17%, ніж минулого року), на переробних і підприє-

мствах для зберігання зерна цей показник становив 0,7 млн т (-55,5%) [8].

За даними експертів, сьогодні вітчизняна соняшникова олія користується великим попитом в Азії, Європейському Союзі (ЄС), Африці, в країнах Близького Сходу та в СНД. Продукт постачається в 95 країн при тому, що 92% від загальних експортних обсягів припадає на 12 країн, з яких найбільшими імпортерами стали Китай (13,6%) та Індія (43,7%). Загалом питома вага України в світовому експорті соняшкової олії становить 56%. Щодо цін у 2014/15 МР, то їхній різкий ріст на внутрішньому ринку в листопаді 2014 року пояснюється падінням курсу національної валюти [7].

Затримки продаж насіння соняшнику виробниками та трейдерами призвели до того, що виробничі та експортні обсяги соняшкової олії в порівнянні з минулим МР скоротились майже на 1 млн т. При тому, що в 2014/15 МР в Україні спостерігалась незвична ситуація, коли за різкого підняття цін на соняшник (з 3,5 тис. грн/т до 11 тис. грн/т) експортні ціни на олію та шрот знижувались.

Щодо 2015/16 МР, то, за прогнозами аналітиків, олійний ринок вступає в період, коли переважає пропозиція, а ціни є нижчими [7].

ВИСНОВКИ

Отже, олієжировий підкомплекс України, незважаючи на позитивну динаміку розвитку, характеризується наявністю певних проблем, пов'язаних із екстенсивним характером виробництва олієсировини, неефективним напрямом її використання, надмірним навантаженням на земельні ресурси. Якщо дані умови не змінити, існує ймовірність зниження ефективності діяльності підкомплексу. Тому є необхідність створення ефективної системи впливу державних важелів на організаційно-економічні умови функціонування галузі.

Література:

1. Офіційний сайт асоціації "Укроліяпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukroilprom.org.ua

2. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / П.М. Купчак; [за ред. Л.В. Дейнеко]. — К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. — 152 с.

3. Кузьмінська Н.Л. Прогнозування інноваційного розвитку підприємств олійно-жирової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 "Економіка та управління

підприємствами" (за видами економічної діяльності) / Н.Л. Кузьмінська. — К., 2014. — 21 с.

4. Сумець О.М. Евентуальні сценарії розвитку АПК України як основа формування концепції логістичної діяльності сільгосп підприємств / О.М. Сумець // Вісник ХНАУ. — 2014. — № 3. — С. 207—216.

5. Закон України "Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур" від 10.09.1999 р., № 1033-XI.

6. Огляд ринку в червні та липневий прогноз, 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article>

7. Очікувані підсумки роботи олійно-жирового комплексу України у 2014/15 МР та прогноз на 2015/16 МР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/103>

8. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Official website of the Association "Ukroilyprom" (2015), available at: www.ukroilprom.org.ua (Accessed 20 Dec 2015).

2. Kupchak, P. (2009), Kharchova promyslovist' Ukrainy v umovakh aktyvizatsii intehratsijnykh ta hlobalizatsijnykh protsesiv [Food industry Ukraine in terms of integration and intensification of globalization processes], Board to Explore. cont. Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Kuzminska, N.L. (2014), "Forecasting innovative enterprises rozvytku oil and fat industry", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

4. Sumets, A. (2014) "Scenario eventual development of agriculture Ukraine as a basis for the formation of the logistic concept diyalnosti agricultural", KHNAU Bulletin, vol. 3, pp. 207—216.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On rates of export (export) duties on certain types of oil seed crops", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1033-14> (Accessed 20 Dec 2015).

6. AgroTimes (2015), "Review the market in June and July forecast", available at: <http://www.agrotimes.net/journals/article> (Accessed 20 Dec 2015).

7. Ukroilprom (2015), "Expected results of oil and fat sector of Ukraine in the 2014/15 marketing year and the forecast for the 2015/16 marketing year", available at: <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/103> (Accessed 20 Dec 2015).

8. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Dec 2015).

Стаття надійшла до редакції 22.12.2015 р.